

ПО ВЪПРОСА ЗА РОДОВАТА ДЕФЕКТИВНОСТ НА Т.НАР. КОЛЕКТИВНИ СЪЩЕСТВИТЕЛНИ ИМЕНА

Радостина Колева

Пловдивски университет „Паусий Хилендарски“

ON THE QUESTION OF THE GENDER DEFECTIVITY OF THE SO CALLED COLLECTIVE NOUNS

Radostina Koleva

Plovdiv University “Paisii Hilendarski”

The subject of the present paper is a group of nouns that denote a couple consisting of a male and a female person. We question the correctness of the term collective nouns, which sometimes is used for those nouns, and try to suggest a more precise term. We also propose a reliable criterion for the differentiation of the defective nouns from other nouns that also name couples consisting of a man and a woman.

Keywords: collective nouns, gender defectivity, nouns for couples of relatives, couples of people of different sex

Предмет на следващото изложение ще бъдат т.нар. колективни съществителни имена. Те са слабо проучени в българската лингвистична литература. К. Чакърва ги включва заедно със съществителните дуалия тантум и плуралия тантум в групата на субстантивите, дефективни по род. Според авторката родът им не може да се определи, тъй като „назовават двойка от мъж и жена, напр.: *кумове, кръстници, съпрузи, родители* [...] Терминът колективни съществителни имена не е коректен¹ и би трябвало да се намери по-точен негов еквивалент – напр. съществителни за родствени двойки²“ (Чакърва/Chakarova 2017, ръкопис). И още: „Става дума за малка група съществителни имена, характерни с това, че се употребяват само в мн.ч., но назовават *разнополова двойка* от мъж и жена,

---

¹ Некоректността на термина се дължи на факта, че под наименованието *nomina collectivа* в лингвистиката са известни събирателните съществителни имена (вж. *Граматика на съвременния български език. Том 2. Морфология* (1983). Всъщност понятието произхожда от къснолатинското *collectivus* – събирателен.

² Разредката е моя, Р. К.

основана на родова връзка или сватовство. Напр. *родители* (баща и майка), *младоженци* (съпруг и съпруга), *кръстници* (кръстник и кръстница), *кумове* (кум и кума), *сватове* (сват и сватя) и др.³

Предложеното от авторката название съществителни за родствени двойки също не е съвсем точно, тъй като в тази група влизат и съществителни като *годеници*, *любовници* и субстантиватът *влюбени*, които не представляват названия на лица, свързани с роднински отношения. Затова нашето предложение за термин, обединяващ тези субстантиви, е съществителни за разнополови двойки.

Настоящото изследване е посветено предимно на съществителните с дуално значение⁴, т.е. тези, които назовават разнополови двойки. Подчертаваме, че т.нар. колективни съществителни са само лични.

В монографията си, посветена на събирателните съществителни имена (единственото подобно изследване в българската лингвистична литература), В. Петров отдава дължимото на една статия на Ю. Балтова, която разглежда в съпоставителен план събирателните съществителни в българския и полския език. Става ясно, че към тези субстантиви авторката причислява и названията на брачни или родствени двойки (Балтова/Baltova, цит. по: Петров/Petrov 2015).

Не сме съгласни със С. Буров, който използва споменатите субстантиви като аргумент в подкрепа на становището си, че съществителните имена в мн.ч. не различават род. Според И. Куцаров родът на съществителните имена е лексикално-граматична категория, при която „дадена граматична характеристика е присъща на цялата дума в различните ѝ граматични форми“ (Куцаров/Kutsarov 1999: 306). Във връзка с тези съществителни С. Буров посочва: „В обичайната си употреба *годеници* е със значение ‘годеник и годеница’, *кръстници* – ‘кръстник и кръстница’, *любовници* – ‘любовник и любовница’, срв.

---

³ К. Чакърва уточнява: „С известни уговорки в тази група могат да се включват и т.нар. **етноними** (названия на етнически групи, народи и др.) и **катойконими** (названия на лица, обитаващи едно и също селище) – напр. *българи* (тук се включват и мъже, и жени), *руснаци*, *шведи*; *бургазлии*, *московчани*, *пловдивчани* и др.“ (Чакърва/Chakarova 2021, ръкопис). Наред с етнонимите и катойконимите биха могли да се обособят и други групи (напр. названия на лица, които са свързани с оглед на професия, религиозна принадлежност, заболяване и т.н. – *медици*, *християни*, *диабетици* и др.).

⁴ Тези съществителни следва да се разграничават от съществителните *dualia tantum*, които са винаги нелични и назовават естествена двойка предмети, чифт (напр. *ципци*, *обуща*, *дънки*, *очила* и др.).

Те са годеници.

Пристигнаха нашите кръстници.

Иван и Мария са любовници“ (Буров/Вигов 1996: 51).

„Всъщност – правилно отбелязва авторът – *годеници, кръстници, любовници* са форми от съответните съществителни от мъжки род, срв. *съпрузи* – множ. ч. от *съпруг* (м. р.), но *съпруги* – множ. ч. от *съпруга* (ж. р.). Езиковият механизъм е такъв, че мъжкият „род“ поглъща женския пол“ (Буров/Вигов, пак там). Несъмнено тези съществителни имат редица интересни особености, които оправдават обособяването им. Изследователят изтъква, че те „имат дуално значение (за определено количество)“ (Буров/Вигов 1996: 52) и изразяват реципрочни, взаимни отношения. Напр. ако Петя и Георги са съпрузи, Георги е съпруг на Петя, а Петя е съпруга на Георги и т.н. Напр. *Там младеж и девойка, които дружат макар и седмица, се обявяват за годеници, тъй че неговият годеж е почти формален*. Според нас обаче не всички съществителни от тази група означават подобна реципрочност. Те могат да изразяват отношение на цялата двойка към друго лице или лица, напр. родителите са майка и баща не един на друг, а на детето или децата си; съществителното *кръстници* показва релация към кръщелниците и т.н. Напр. *Пред очите му се появяваха ту поединчно, ту заедно всичките му близки мъртъвци: **родителите му**⁵, вуйчо му, леля Райна...* Видно е, че тези съществителни могат да се употребяват с притежателно местоимение, за разлика от онези, при които се наблюдава реципрочно отношение. С. Буров отбелязва също, че колективните съществителни „са двузначни: **годеник** (1), *множ.* *годеници* ‘мъж, който се е годил’: *Годеникът е по-хубав от годеницата* [...]; **годеници** (2) *само множ.* ‘мъж и жена, които са се годили един за друг’: *Те са годеници, скоро ще правят сватба*“ (Буров/Вигов, пак там). Както се вижда, С. Буров употребява непоследователно термини от областта на лексикологията. Във връзка с тези съществителни авторът говори ту за двузначност, ту за омонимия. При двузначността е налице една лексема с две значения, а при омонимията – две отделни лексеми с еднаква форма, но с различно значение. Според нас в случая се наблюдава омонимия, тъй като при *годеници* (1) става дума за съществително от мъжки род, а при *годеници* (2) е налице родова дефективност – не може да се определи родът, защото субстантивът назовава двойка от мъж и жена. Съгласни сме, че е налице омонимия

⁵ Подч. е мое, Р. К.

между колективните съществителни и формата за мъжки род, мн.ч., напр. *Иван и Мария са любовници* (мъж и жена, които са в отношения на реципрочност един спрямо друг) и *Тя има двама любовници* (двама мъже). С. Буров открива подобна омонимия и при етнонимите и предлага следния модел за лексикографското им описание: „1. Естонец (само множ. ч.). Естонският народ. 2. Естонец (ед. ~ множ. ч.). Мъж, който по произход принадлежи към основното население на Естония“ (Буров/Burov 1996: 56). Лингвистът обръща внимание на етнонимите и в друго свое изследване. Той смята, че техните особености споделят също „названията на (исторически) общности според принадлежност към учение, религия, език, партия и др.“ (Буров/Burov 2004: 171). С. Буров се позовава на М. Велева, която също критикува непоследователното отразяване на тези и на някои други съществителни в лексикографската практика (Велева/Veleva 1991). Ще обобщим, че и на други субстантиви от мъжки род е присъща подобна омонимия в мн.ч., но за тях не е характерна дуалната семантика на колективните съществителни.

Всъщност всички лични съществителни от мъжки род, освен ако не влизат в групата на тези, които според М. Велева винаги назовават мъже⁶, в мн.ч. могат да именуваат група лица, в чийто състав фигурират лица от женски пол. По тази причина за повечето лични съществителни от мъжки род в мн.ч. се отнася твърдението, че е невъзможно да се определи родът, защото в групата, назована с такъв субстантив, често има едно или повече лица от женски пол (това всъщност изтъква и самият С. Буров), напр. *Както предполагаше Стоян Кралев, на сватбата бяха останали няколко възрастни съседни⁷, младите хора се изнизиха към събора във Владимирово; Много нашенци работеха във Варна, в Кораловаг; Баща му бе щедър и обичаше гости* и др. Очевидно е, че в тези примери съществителните от мъжки род назовават групи, състоящи се от мъже и жени. Тази особеност на личните съ-

---

⁶ Към тази група авторката отнася на първо място „лексемата *мъж*, названия на лица според тяхната възраст, като: *младеж, момък, юноша, старец* и други роднински имена, както и редица имена на мъже според присъщите им качества или особености, напр.: *ерген, левент, женкар, скопец, евнух* и т.н.“ (Велева/Veleva 1991: 206). Към същите субстантиви М. Велева причислява „и всички съществителни имена, използвани в различните езици и страни като титли и обръщения към мъже, напр.: *господин, пан, мистър, мосю*, както и названията на светски и духовни постове, заемани единствено от мъже, срв.: *шах, султан, емир, папа, патриарх, митрополит, мюфтия, ходжа* и т.н.“ (Велева/Veleva, пак там).

⁷ Подч. е мое, Р. К.

ществителни имена от мъжки род подчертава М. Велева. Тя изтъква, че „словоформите за множествено число⁸ (определена и неопределена) могат да бъдат използвани свободно (и това е ясно за всеки носител на българския език) по отношение на лица от двата пола или по отношение на лица без оглед на пола им“ (Велева/Veleva 1991: 206). Това може да доведе до заблудата, че колективните съществителни всъщност не са дефективни по род, а са съществителни от мъжки род.

Когато лични съществителни от мъжки род, мн.ч. се използват за назоваване на група, в която могат да участват и жени, се наблюдава неутрализация – използването на немаркирания член (в случая – формално немаркиран – мъжкия род) в общото му значение „във функциите на маркирания член“ (Куцаров/Kutsarov 1999: 302). При това не се постига стилистичен ефект. При колективните съществителни такава неутрализация не е налице – това може да се докаже, като се направи опит да се използва съществителното в мъжки род, ед.ч. за назоваване на жена, напр. **Тя е моят кум*. Подобна употреба е невъзможна или ако все пак се срещне, би представлявала транспозиция⁹.

При ексцерпцията на примери от романа „Хайка за вълци“ на Ивайло Петров попаднахме на примери за съществителни, които не представляват роднински названия, но също назовават двойка от мъж и жена. Това са съществителните *стопани*¹⁰, *хазаи* и *домакини* и субстантиватът *влюбени*, напр. *Фелдфебелът не бе ящен и въпреки настояванията на домакините да си взема от всичко, отмерваше залците и глътчиците ракия и много скоро казваше „стига“; Стопаните на къщата бяха избягали в България; Дните, през които очаквах разрешение за свиждане в затвора, прекарвах у бившите хазаи на Нуша; Колегите им още от самото начало започнаха да гледат на тях като на влюбени*. Дали тези имена са колективни? Според нас принадлежността им към същинските колективни съществителни следва да се провери, като се направи опит със съществителното от мъжки род в ед.ч. да се назове жена, напр. *Тя е нашият любезен домакин; Тя е*

⁸ Става дума за словоформите в мн.ч. на личните съществителни от мъжки род.

⁹ Съществителните за назоваване на лицето от мъжки род в рамките на родствена двойка могат да се отнесат към групата на субстантивите, които според М. Велева назовават само мъже, напр. *кум, кръстник, съпруг* и др. (вж. Велева 1991).

¹⁰ Това съществително в аналогична употреба се среща в стихотворението на А. Разцветников „Добрите стопани“. По този начин е назована съпругеска двойка.

грижовен стопанин; но: *Тя е моят хазаи; *Тя е влюбен¹¹. Това ни дава основание да определим съществителното *хазаи* и субстантивизираното *влюбени* като колективни.

Наскоро една позната разказваше за „шефовете си“, като така наричаше „шефа и шефката“. Т.е. става ясно, че в речта и други съществителни могат да назовават двойка от мъж и жена. Смятаме, че субстантивът *шефовете* не е колективен, защото в случая е налице маскулинизация. Може да се каже: *Тя е шефът*, дори женскородовият корелат *шефката* е разговорен и употребата му в официална реч е неуместна.

От изложеното дотук могат да се направят следните изводи:

1. Към групата на колективните съществителни имена, освен названията на родствени двойки, се отнасят и съществителни като *годеници*, *любовници*, *хазаи* и субстантиватът *влюбени*. Нашето предложение за название на тази група съществителни имена е съществителни за разнополови двойки. Към тях не причисляваме съществителни като *стопани*, *домакини* и субстантивата *водеци*, въпреки че често се употребяват за название на двойки от мъж и жена.

2. Не при всички колективни съществителни имена денотатите са в реципрочна връзка помежду си. Както показват примерите, те могат да са в релация с друго лице или лица.

3. Както посочва и С. Буров, налице е омонимия между формата за мн.ч., която назовава съществителни от мъжки род, напр. *Тя има двама любовници*, и съществителното за разнополова двойка: *Те са любовници*.

4. Принадлежността на някое съществително име, назоваващо разнополова двойка, към групата на същинските колективни субстантиви може да се провери, като се направи опит със съществителното в

---

¹¹ В една езикова бележка, посветена на рода на субстантиватите, изтъкваме, че при назоваване на конкретно лице родът на субстантивата съвпада с пола, тъй като при съществителните за лица полът е от много съществено значение (вж. Колева 2021). Трябва да се отбележи обаче, че се срещат изключения при маскулинизация, т.е. когато субстантиватът именува престижна професия, какъвто е случаят с лексемите *завеждащ* и *водец* в следните примери: *Тя е завеждащ отделение „Акушерство и гинекология“ и работи в Covid отделение* (<http://vidinvest.com>, 14.01.2021); *Тя е телевизионен водач, спортен коментатор и дългогодишен състезател по фигурно пързалане* (<https://bnt.bg>, 7.03.2022). Отгук можем да заключим, че когато съществителното *водеци* назовава двойка от мъж и жена, не трябва да се смята за колективно, напр. *Първите водещи на новините са Ани Салич и Александър Пелев* (<https://bg.wikipedia.org>).

мъжки род, ед.ч. да се назове лицето от женски пол, което е част от двойката. Би трябвало такова назоваване да е невъзможно¹².

Всъщност колективните съществителни, както и други дефективни субстантиви, са поредното доказателство за наличието на семантика при личните съществителни имена. Очевидно е, че при съществителните имена за лица лексикалното значение често се отразява на граматичното, затова ролята му не бива да се подценява.

БИБЛИОГРАФИЯ

- Бояджиев, Куцаров, Пенчев/Boyadzhiev, Kutsarov, Penchev 1998:** Бояджиев, Т., И. Куцаров, Й. Пенчев. *Съвременен български език*. София: Изток-запад, 1999. [Boyadzhiev, T., I. Kutsarov, Y. Penchev. *Savremenen balgarski ezik*. Sofia: Iztok-zapad, 1999.]
- Буров/Burov 1996:** Буров, С. *Форми и значение на съществителното име*. Велико Търново: ПИК, 1996. [Burov, S. *Formi i znachenie na sashtestvitelnoto ime*. Veliko Tarnovo: PIK, 1996.]
- Буров/Burov 2004:** Буров, С. *Познанието в езика на българите. Граматично изследване на концептуалната категоризация на предметността*. Велико Търново: Фабер, 2004. [Burov, S. *Poznaniето v ezika na balgarite. Gramatichno izsledvane na kontseptualnata kategorizatsiya na predmetnostta*. Veliko Tarnovo: Faber, 2004.]
- Велева/Veleva 1991:** Велева, М. Съотношението *rod – pol* при съществителните нарицателни имена за лица в българския език. // *Български език*, № 3, 204 – 211. [Veleva, M. Saotnoshenieto *rod – pol* pri sashtestvitelnite naritsatelni imena za litsa v balgarskiya ezik. // *Balgarski ezik*, № 3, 204 – 211.]
- Граматика/Gramatika 1983:** *Граматика на съвременния български книжовен език. Том 2. Морфология*. София: Издателство на БАН, 1983. [Gramatika na savremenniya balgarski knizhoven ezik. Tom 2. Morfologiya. Sofia: Izdatelstvo na BAN, 1983.]
- Колева/Koleva 2021:** Колева, Р. Един интересен проблем, свързан с рода на субстантиватите за нелица в множествено число. // *Езиковата бележка от Балан до днес*. София: УИ „Св. Климент Охридски“, 323 – 327. [Koleva, R. Edin interesen problem, svarzan s roda na substantivatite za nelitsa v mnozhestveno chislo. // *Ezikovata belezha ot Balan do dnes*. Sofia: UI “Sv. Kliment Ohridski“, 323 – 327.]
- Петров/Petrov 2015:** Петров, В. *Събирателните имена в българския език (В съпоставка с други балкански езици)*. Пловдив: Жанет 45, 2015.

¹² Благодаря на К. Чакърва, която ми обърна внимание на тази особеност на съществителните имена за разнополови двойки.

[Petrov, V. *Sabiratelните имена в българският език (V sapostavka s drugi balkanski ezitsi)*. Plovdiv: Zhanet 45, 2015.]

Чакърова/Chakarova 2017: Чакърова, К. *Лекции по функционално-семантична граматика*. Пловдив, 2017 (ръкопис). [Chakarova, K. *Leksii po funktsionalno-semantichna gramatika*. Plovdiv, 2017 (rakopis).]

Чакърова/Chakarova 2021: Чакърова, К. *Лекции по българска морфология*. Пловдив, 2021 (ръкопис). [Chakarova, K. *Leksii po balgarska morfologiya*. Plovdiv, 2021 (rakopis).]

ИЗТОЧНИЦИ

ИП/Р: И. Петров. *Хайка за вълци*. София: Профиздат, 1986. [I. Petrov. *Haika za valtsi*. Sofia: Profizdat, 1986.]